

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Борис Петров Попиванов, Катедра „Политология“, Философски факултет,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на Деница Пламенова Гацинска

на тема:

„Кризата-ковид: институционална комуникация и легитимност - България и ЕС“

представен за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност 3.3. Политически науки (Политология – Международни отношения)

Депозираният за публична защита дисертационен труд се състои от 231 стандартни страници и е структуриран в увод, пет глави, заключение и библиография, като отделно от основния текст следва да се приеме и едно приложение, представящо резултатите от проведени полуструктурирани интервюта. Работата напълно отговаря на формалните академични изисквания, заложи в Закона за развитие на академичния състав на Република България и в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ.

Темата на дисертацията се отличава с изключително висока степен и на актуалност, и на значимост. Политологичното измерение на темата също е ясно открито и аргументирано. Прави впечатление амбициозният замисъл на докторантката да обхване едно наистина многообразно и сложно явление като Ковид-кризата от различни теоретични, методологически и тематични позиции, като потърси пресечната точка на твърде различни процеси в два ключови проблема: комуникацията и легитимността. Това е довело до един също така сложен изследователски дизайн на докторската работа, в който са заложи цели пет изследователски въпроси и пет хипотези. Хипотезите са нетривиални и произтичат от въпросите. Формулировките на хипотезите са точни и убедителни, с евентуалното изключение на четвъртата хипотеза („Комуникацията на националните и европейските институции по време на кризата трябва да бъде оценена задълбочено и всеотранно, имайки предвид както положителните, така и отрицателните и страни“), която има нормативен характер („трябва“) и по-скоро може да бъде окачествена като извод. Освен обекта и предмета на изследването, са изброени четири цели, които се намират в полето на комуникациите и за които може да се приеме, че са

темпорално ограничени до периода на пандемията от Ковид-19. Докторантката е посочила и няколко методи на изследване, които за съжаление са изредени без всякаква конкретизация и без всякакви пояснения защо са необходими, в какво се изразяват и как се прилагат. Според думите на докторантката (с.6), методите са обогатени от четири теоретични подхода към изследването, които са апробирани пълноценно в четвъртата глава на работата.

Структурата на дисертационния труд е изведена логически от заложените цели на изследването. Няма да преразказвам отделните глави. Ще се опитам накратко да представя основните моменти в тях както аз ги виждам.

Първата глава въвежда в концептуалния апарат на дисертационния труд, като по-конкретно неин фокус е понятието за криза в различни негови измерения – политическа криза, криза на демокрацията, криза на легитимността, здравна криза. Цитирани и коментирани са десетки дефиниции на различни автори. Най-съществен, с оглед на темата, според мен е прегледът на възгледите на Шмитер, Морлино и Пшеворски за криза на демокрацията. Това е така, защото споменатите автори разработват определени теми, които по-късно ще се окажат ключови за осмислянето на Ковид-кризата. Сред тях влизат идеята на Шмитер за криза на управлението, която е свързана с ефективността на самото управление; акцентът на Морлино върху легитимността на демокрацията; и наблюдението на Пшеворски за опасностите от „отстъпление на демокрацията“ (democratic backsliding). И трите теми влизат в дневния ред на политическите, експертните и научните дискусии по време на пандемията, но също и в анализа на Деница Гацинска върху проблемите на институционалната комуникация. По-нататък докторантката се спира на проблема с управлението на кризи и разглежда различните подходи в рамките на направлението, популярно като кризисен мениджмънт. Най-важното тук според мен са референциите към Уилдавски и неговите „стратегии за устойчивост“, които позволяват прогнозируемост на кризите. Безпрецедентният характер на Ковид-кризата безспорно актуализира именно разсъжденията за устойчивостта на кризисната превенция. Литературният обзор достатъчно ясно води към финалното заключение, че Ковид-кризата е криза от нов тип. Последиците от това заключение могат да бъдат намерени в три посоки. Първо, многопластовата природа на Ковид-кризата предполага и интердисциплинарен анализ, който не се редуцира само до политическата, социалната, икономическата или здравната сфера, а опитва да ги интегрира. Второ, институционалните актьори са неподготвени, поради което техните

решения могат да бъдат изследвани сами по себе си, като самостоятелна единица на анализ, а не в рамките на някаква по-дълга верига от управленски действия. Трето, съществуващите теоретични подходи следва да бъдат преоценени и адаптирани от изследователите, за да отговарят адекватно на новата реалност.

Втората глава представя преглед на комуникационните теории на Хана Арент и Юрген Хабермас от такава гледна точка – като израз на необходимостта от преоценка, за да могат по-добре да бъдат разбрани предизвикателствата пред кризисната комуникация в условията на пандемия. Същественото при Арент е, че легитимността на властта може да бъде произведена само в среда на неизкривена комуникация на гражданите, а при Хабермас – че процедурният модел на суверенитета пряко се базира на взаимодействията в публичната сфера. С помощта на пространния си разбор на трудовете на двамата мислители Деница Гацинска формулира важния си извод: „Ковид-кризата може да бъде разглеждана като криза на ефективната комуникация и легитимност, където недостатъчната или манипулирана комуникация може да подкопае доверието в институциите и да затрудни управлението на кризата“ (с.69).

Третата глава представя най-общо реакциите на Ковид-кризата в световните общества, в т.ч. и в българското, за да може да се прецени адекватността на институционалната комуникация. Общественото мнение е концептуализирано от докторантката в множество негови модуси на съществуване: масови нагласи, протести, предразсъдъци, предубеждения и конспиративни теории. Разгледани са успешни и неуспешни примери за лидерство и ефективна комуникация в различни точки на света през погледа на реципиентите на комуникацията, гражданите. Изнесени са данните и от емпирично проучване, направено от докторантката за целите на дисертацията. То се състои в две части – експертни полуструктурирани интервюта с журналисти, отразяващи развитието на пандемията (10 на брой) и онлайн-анкета в социалните медии със същите въпроси като в интервютата (с внушителните 1142 респонденти). Доминира впечатлението за неудовлетворителна комуникация на институциите в България. Обяснението може да се намери в нежеланието или неумението на политическите власти да ангажират публичната сфера (по Хабермас) в обсъждането на проблемите и потенциалните решения и в мотивацията за действие. Появата на алтернативни центрове на комуникация и на конспиративни теории може да се изведе като последица от този комуникационен дефицит.

Четвъртата глава избира четири известни социологически теории: структурния функционализъм, конфликтната теория, символичния интеракционизъм и теорията за социалния обмен. Намерението на докторантката е интересно само по себе си. Тя не просто систематизира основните елементи на разглежданите теории, но и ги адаптира към кризисната ситуация с пандемията от Ковид-19 и илюстрира всяка от тях с примери за поведение от периода на пандемията.

Петата глава има двойно предназначение. От една страна, тя представя българския модел на управление на кризата, който според докторантката е „уникален феномен, който демонстрира комбинация от различни видове лидерство и подходи, вариращи от традиционни до иновативни стратегии“ (с.173). Изследователският подход в дисертацията е базиран на разграничение на три комуникационни стратегии: политическата, изразявана от министър-председателя Бойко Борисов; експертно-институционалната, илюстрирана от ръководителя на Националния оперативен щаб ген. Венцислав Мутафчийски и главния здравен инспектор Ангел Кунчев; и алтернативно-критичната, проследена чрез изявите на лекаря д-р Атанас Мангъров и националистическия политик Костадин Костадинов. Може да се твърди, че взаимодействията от трите стратегии в масовото съзнание произвежда до голяма степен съвкупната нагласа на българското общество към управлението на кризата. И от друга страна, в същата глава е набелязан моделът на здравна дипломация като комуникационен инструмент. Този модел, който сякаш е предпочитан от докторантката, е коментиран от гледна точка на възможностите за ефективно влияние върху системата на международните отношения. Здравната дипломация изглежда като своеобразна поанта на изследването, положителен пример, който дава отговор на дефицитите на другите съществуващи комуникационни инструменти.

Всяко дисертационно изследване открива пространство за научна дискусия, включително за критики, несъгласия и препоръки. С особена сила това важи за изследване на толкова актуална и противоречива тема като пандемията от Ковид-19. Преди да пристъпя към своите критични бележки, искам да подчертая, че Деница Гацинска е осъществила едно завършено и цялостно проучване, в което фигурират всички необходими елементи за успешна защита. Ето защо следващите редове трябва да се четат по-скоро като препоръки към бъдещи изследвания или към евентуална преработка на дисертацията за публикуването ѝ във вид на монография.

Деница Гацинска показва забележителна компетентност в различни сфери на познанието. Тя е уверен интерпретатор както на сложни казуси от политическата философия, така и на социологически теории. Тя познава и представя ясно и разбираемо ключови събития и тенденции в българския, европейския и глобалния политически процес. И не на последно място, тя демонстрира солидна ориентация в динамично променящите се модели на управление на Ковид-кризата в десетки държави на няколко континента. Всичко това сякаш надхвърля целите и задачите на дисертационното изследване. Водена от разбирането, че Ковид-кризата е пресечна точка на множество процеси и тенденции, докторантката невинаги съумява да намери фокуса на своя анализ и да подчини изложението си на предварително формулираните цели.

Структурата на дисертацията е ясна и логична, и въпреки всичко могат да се установят известни колебания. Ще дам пример с трета глава. Разделът 3.6. („Как Ковид-19 се превърна от здравна в политическа криза?“) е съвсем кратък, състои се само от изводи, а не от анализ, и прилича далеч повече на заключение на главата, а не на аналитичен раздел в нейните рамки. Емпиричното проучване на докторантката в същата глава е представено след главните изводи и заключения в нея и стои чуждо на основния текст. Ако продължим към пета глава, разделът 5.3. за въздействието на пандемията върху глобалните отношения тематично покрива наблюдения, предложени далеч по-рано в текста. Необходима е по-ясна аргументация на някои от разделите – защо са на това място и какво ново казват в сравнение с вече казаното.

В съдържателно отношение дисертацията би спечелила също от повече фокус и отстраняване на някои важни, но периферни за целите и задачите на изследването теми. Това важи според мен за многобройните дефиниции за криза в първа глава (преди теориите на Шмитер, Морлино и Пшеворски), които оставят впечатлението за изреждане без ясна логика. Също така, макар добре да разбирам, че Хана Арент и Юрген Хабермас трудно могат да бъдат разбрани без по-цялостен поглед върху техните визии за легитимност, мисля, че дисертацията се ангажира с прекалено пространен преглед на техни съчинения и наблюдения.

Емпиричното проучване на докторантката съставлява важен елемент от дисертационното изследване. Дори само реализираният брой на респондентите в онлайн-анкетата буди възхищение. Същевременно представянето на резултатите е кратко и схематично. По отношение на полуструктурираните интервюта липсват експлицирани аргументацията на подбора на въпроси в тяхната съвкупност и връзката им с целите и

задачите на изследването. Също така липсва и опит за типологизация на отговорите въпреки очевидно близки гледни точки и въпреки интересното решение всеки отговор да бъде озаглавен по някакъв начин. От приложението, където са дадени интервютата, не става ясно дали отговорите са обобщени, или са транскрибирани. По отношение на анкетата в социалните медии не получаваме информация кога е проведена. Времето за такова проучване не е без значение поради динамичното развитие на пандемичната ситуация. Анализът на анкетата е дескриптивен. Поне от това, което виждам, не е съпоставен с отговорите в полуструктурираните интервюта, и завършва внезапно, без опит за обобщение.

Библиографията на свой ред поражда проблеми поне по три причини. Първо, в дисертацията са коментирани неведнъж автори с техните твърдения без произведенията на самите автори да бъдат цитирани. Особено драстичен е примерът с четвъртата глава, в която четири значими социологически теории са представени практически без нито едно позоваване. Второ, самата библиография съдържа множество референции към използвани в текста теории и школи, но са много малко научните публикации, отнасящи се до комуникационните ефекти на управлението на Ковид-кризата. Известно е, че в последните 4 години се случи практически бум на литература по тези проблеми в научни издания, а мнозинството от публикациите могат да бъдат намерени в режим на свободен достъп. Появиха се и немалко изследвания на български политолози, социолози и юристи върху политическите аспекти на темата. Третата причина е предимно техническа и се отнася до маниера на цитиране, който търпи промени в различните случаи, а заслужава унифициране.

Като цяло, една допълнителна внимателна редакция на текста би могла да отстрани много от забелязаните грешки, спорни моменти или по-тромави пасажи. Читателят би могъл да заключи, че финализацията на дисертационния труд е била свързана с прекалена бързина. Могат да се посочат редица примери на промени в глаголното време (от сегашно към минало и обратно) и в субекта на наратива (от ние към аз и обратно). Коментираните социологически проучвания могат да бъдат представени в табличен вид, за да се избегне дългият преразказ на проценти. И т.н.

Накрая, бих се спрял на един въпрос, който изразява желание за дискусия, а не за критика. По мое наблюдение дисертацията възприема гледната точка, според която пандемията от Ковид-19 (като „криза от нов тип“) изпълнява функцията на независима променлива и поражда разнообразни последствия – недоверие, криза на легитимността,

конспиративни теории и т.н. Примерите са безспорни и достатъчно популярни. Възможен е обаче и друг прочит, съгласно който в съвременните политически системи съществува изначално недоверие към институциите и политическите елити, а пандемията се явява ускорител, не толкова създател на тези процеси. С други думи, ако общественото мнение е отчуждено от политическата система и се отнася с недоверие към нейното поведение, то може да се предположи, че всяко ново решение, както и да бъде взето, ще бъде обременено от самото начало с недоверие. Това изисква по-контекстуален подход към проблемите на пандемичната ситуация и излиза извън непосредствените цели на дисертацията.

Авторефератът коректно възпроизвежда основните елементи от структурата и заключенията на основния текст на дисертационния труд. Като цяло приемам оценката на докторантката за направените приноси, с някои уточнения. Първият принос, който се отнася до приложението на теоретични подходи, би могъл да бъде конкретизиран по-ясно. Според мен същественото в дисертацията е подборът на теоретични инструменти от гледна точка на концептуалното съответствие между комуникация и легитимност. Също така, емпиричното проучване в работата би могло да се отчете като съвсем явен принос в анализа на обществени нагласи към пандемичната комуникация. В автореферата са изброени седем публикации на докторантката по темата на изследването на английски, руски и български език. Независимо че за някои от тях липсват точни библиографски описания, смятам, че резултатите от изследването са достатъчно популяризирани сред българските и международните академични кръгове.

В заключение, и въз основа на горните съображения: убедено ще гласувам със „ЗА“ придобиването на образователната и научна степен „доктор“ по Професионално направление 3.3. Политически науки (Политология – Международни отношения) от Деница Пламенова Гацинска.

19.05.2024 г.

Рецензент:

/доц. д-р Борис Попиванов/